

Denken in de School handleiding



**filosoferen en creatief denken
over maatschappelijke vragen**

Denken in de School handleiding

Colofon

Denken in de School

Centrum voor Kinderfilosofie

Hogeschool INHOLLAND

Postbus 403 1800 AK Alkmaar

www.kinderfilosofie.nl

Alle rechten van deze uitgave berusten bij het Centrum voor Kinderfilosofie

januari 2006

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	3
Denken in de School	4
Denken in de School in stappen	5
Vorbereiding	5
Uitvoering	5
Slotmanifestatie	6
Filosoferen met kinderen	7
Wat is filosoferen met kinderen?	7
Het proces van het filosofisch onderzoek	9
Vragen: het gereedschap van de gespreksleider	13
Creatief denken	15
Wat is creatief denken?	15
Waarom is creatief denken belangrijk in het onderwijs?	15
Wat leren 9 tot 12-jarigen concreet?	15
Het creatieve proces	16
De beknopte structuur van het creatief proces:	20
Thema 1: Kinderarbeid	21
Thema 2: Maak contact	28
Thema 3: Landbouwdieren	35
Bijlage:	41
Ideeëndocument	41
Bijlage	42
Wat mag je met dieren doen?	42

Denken in de School

Volwassenen die met kinderen filosoferen worden altijd verrast door de gedachten van kinderen. Kinderen kijken anders naar de wereld dan volwassenen. Ze weten dat ze (nog) niet zo veel weten, en daarom stellen ze veel meer vragen. Kinderen worden ook veel minder gehinderd door vaste denkpatronen, zoals volwassenen die hebben ontwikkeld. Daarom kunnen kinderen gemakkelijker associaties leggen tussen op het eerste oog niet gemeenschappelijke gebieden, waardoor hun oplossingen voor problemen verrassend kunnen zijn. Het denken van kinderen en hun ideeën over oplossingen zijn dan ook inspirerend voor volwassenen.

De wijze van denken van kinderen kunnen zij gebruiken om oplossingen te zoeken bij vragen waar we ons vandaag voor gesteld zien. Bovendien zijn de kinderen van nu de dragers van de maatschappij van morgen. Door hen mee te laten denken over maatschappelijke kwesties maken we ze bewust van de verantwoordelijkheid die ze straks hebben voor de samenleving.

In het Denken in de School willen we het denken van kinderen en hun maatschappelijke betrokkenheid met elkaar verbinden.

Het denken van kinderen komt op de eerste plaats tot uitdrukking in het filosoferen. In dit project beschouwen we drie maatschappelijke vraagstukken: kinderarbeid, het isolement van ouderen in onze samenleving en de leefomstandigheden van dieren in de intensieve veehouderij. De kinderen denken met elkaar na over de waarde van onderwijs, over de betekenis van contact met anderen, en over de vraag hoe mensen met dieren om mogen gaan.

Na het filosofische denken volgt het creatieve denken. In het creatieve denken proberen we ruimte te scheppen voor nieuwe ideeën, andere benaderingen. Met de drie maatschappelijke thema's als onderwerp van denkexercities doen de kinderen alternatieve en concrete suggesties in de kwesties die door de themapartners, FNV/Aob, Het Rode Kruis en de Stichting Veldwerk zijn voorgelegd.

De deelname van deze organisaties maakt dit project heel bijzonder. Dit is geen onderwijs over de wereld, het is onderwijs dat midden in de wereld staat. De drie themapartners hebben hun vragen aan de kinderen voorgelegd, omdat ze geïnteresseerd zijn in hun antwoorden. Ze zullen proberen goede suggesties van kinderen om te zetten in concrete activiteiten.

Deelname aan het project is zowel voor de kinderen, als voor hun leraren of de stagiair(e)s een bijzondere leerervaring. Een ervaring die naar meer smaakt, zodat filosoferen en creatief denken een steviger plaats in de scholen zullen verwerven.

Rob Bartels

Centrum voor Kinderfilosofie

Denken in de School in stappen

De aftrap van Denken in de School vindt plaats in de week van 30 januari. Gedurende twee dagen bereiden de pabo-studenten zich voor op de uitvoering van het project in hun stageschool.

Leraren die met hun groepen willen deelnemen worden in februari en maart tijdens bijeenkomsten op de basisschool voorbereid.

De studenten en leraren voeren het project in maart of april uit met de kinderen in de basisschool.

Op vrijdag 28 april is de slotmanifestatie in Haarlem. De kinderen presenteren hun ideeën aan de themapartners.

De coördinatie, training en begeleiding worden verzorgd door Rob Bartels van het Centrum voor Kinderfilosofie. Het Centrum is verbonden aan de School of Education Noord van de Hogeschool INHOLLAND in Alkmaar.

Vorbereiding

In de week van 30 januari houden we twee trainingsdagen voor de pabo-studenten in de Hogeschool INHOLLAND in Haarlem. Op de eerste dag worden de studenten door de themapartners geïnformeerd over de kwesties die aan de orde zijn. Het grootste deel van de dag omvat een training voor het filosoferen met kinderen: wat is dat en hoe doe je dat.

De tweede dag beginnen we met een introductie creatief denken en oefeningen ter vergroting van het eigen creatieve denkvermogen. Daarna gaan we aan het werk met de creatieve denktechnieken die in het project toegepast worden. De tweedaagse training sluiten we af met het doorlopen van de drie thema's.

Na afloop van de training geven de studenten aan welke thema's ze in hun stagegroep willen uitvoeren. We willen de studenten graag in de gelegenheid stellen het thema, of de thema's van hun voorkeur uit te voeren. We willen echter ook dat alle drie thema's min of meer gelijk vertegenwoordigd zijn.

De studenten krijgen na de training de materialen van de themapartners mee die nodig zijn voor het project.

Basisschoolleraars die met hun groepen deelnemen worden in de school voorbereid op de uitvoering van het project.

Uitvoering

Iedere student of leraar voert met zijn basisschool bij voorkeur twee thema's uit. Drie mag ook, één thema is het minimum. Uitvoering van een thema neemt ongeveer een schooldag, of twee dagdelen. Voor de voorbereiding van een presentatie op de slotmanifestatie moet je extra tijd reserveren. De uitvoering vindt plaats in maart of april, concreter: in de weken 10 t/m 15.

Voor veel kinderen en ook voor leraren en pabo-studenten is Denken in de School een eerste kennismaking met filosoferen en creatief denken. Daarom zul je er misschien de voorkeur aan geven, voordat je met het project begint, enkele keren met de kinderen te filosoferen en / of creatieve denktechnieken toe te passen. Gedurende de trainingdagen krijg je suggesties hiervoor. Je kunt ook twee thema's uitwerken, waarbij je de eerste vooral ziet als een try-out voor de tweede. Die keuze laten we graag aan jou over, jij kent jezelf en je groep het beste om te weten wat wenselijk is.

De drie thema's zijn alle drie op dezelfde manier opgebouwd.

1. Je begint met een informatieve introductie van het thema.
2. Daarna ga je met de kinderen filosoferen.
3. Het filosofisch onderzoek sluit je af met een eerste verwerking.
4. Daarna zet je het creatief proces in gang met het formuleren van de startactievraag.
5. De volgende stap is de divergentiefase. Dit is het hart van het creatieve proces, waarin zoveel mogelijk nieuwe ideeën (letterlijk) op tafel komen.
6. In de convergentiefase onderzoek we die ideeën op hun waarde en maken we keuzes: met welke ideeën gaan we verder.
7. Tenslotte presenteren de kinderen de gekozen ideeën aan elkaar.

Gedurende de uitvoeringsperiode kun je met je vragen een beroep doen op de coördinator van het project. Er zal een blackboardforum open zijn, waar je ervaringen kunt uitwisselen met anderen.

Slotmanifestatie

Iedere basisschoolgroep kan twee of drie kinderen en een begeleider afvaardigen naar de slotmanifestatie op vrijdag 28 april in Haarlem. Daar presenteren de kinderen hun ideeën aan elkaar en aan de themapartners.

Na de uitwerking van het thema of de thema's kies je één groepje dat zijn idee in Haarlem kan presenteren. Je zorgt ervoor dat het ideeëndocument van dit groepje uiterlijk op maandag 17 april bij de coördinator is.

Natuurlijk zorg je ervoor dat de kinderen met een goede presentatie voor de dag komen. Als je daarbij audiovisuele apparatuur nodig hebt, geef je dat aan.

Werkstukken van kinderen kun je in de week van 17 april brengen naar de Pabo van INHOLLAND bij jou in de buurt. Wij zorgen ervoor dat alles in Haarlem komt en op 28 april is uitgesteld. Over de exacte plaats en de uiterste datum voor het inleveren van het werk van de kinderen op de Pabo word je te zijner tijd geïnformeerd.

De slotmanifestatie op 28 april vindt plaats in de Hogeschool INHOLLAND aan de Bijdorplan in Haarlem. Het zal ongeveer van half elf tot twee uur duren. Rond 17 april ontvangen jij en je basisschoolgroep een uitnodiging met de precieze tijden en het definitieve programma.

Filosoferen met kinderen

door Rob Bartels

Wat is filosoferen met kinderen?

Kinderfilosofie bestaat nu ruim dertig jaar. In verschillende vormen wordt kinderfilosofie in meer dan veertig landen in het onderwijs gepraktiseerd. In de Verenigde Staten, waar het allemaal begon, zijn er al duizenden leraren die ermee werken.

De filosoof Matthew Lipman geldt als de grondlegger ervan. Lipman, directeur van het Institute for the Advancement of Philosophy for Children (IAPC), Montclair State College, New Jersey, ontwikkelde een curriculum voor het filosoferen met kinderen. Dit curriculum staat bekend als het IAPC programma. Het programma is opgebouwd uit een reeks modules, waarin allerlei aspecten van het filosofisch onderzoek aan bod komen. Het uitgangspunt van iedere module is een verhaal dat speciaal voor kinderen uitgewerkt is. Deze verhalen dienen als modellen voor filosofisch onderzoek. De kinderen die in de verhalen figureren vormen een onderzoeksgemeenschap waarin iedereen actief deelneemt aan het onderzoek, de discussie en de ontdekking van de meest efficiënte vormen van denken. De verhalen zouden ook de inspiratiebron moeten vormen voor kinderen bij het totstandkomen van hun eigen onderzoeksgemeenschap. Zo zouden ze op een filosofische manier leren discussiëren over onderwerpen die ontleend zijn aan het filosofisch erfgoed. Het programma is in principe bedoeld voor alle kinderen in de leeftijd vanaf ongeveer zes jaar tot zestien jaar.

Lipman is ervan overtuigd dat een democratische samenleving alles in het werk moet stellen z'n burgers tot redelijke individuen op te voeden. Het doel van de opvoeding bestaat er, volgens Lipman, in individuen tot redelijkheid op te voeden. Een democratische samenleving kan niet gedragen worden door individuen die alleen maar rationeel zijn, d.w.z. mechanisch en strikt kunnen redeneren, maar niet in staat zijn om hun denkvermogens op elkaar af te stemmen. Evenmin kan ze gedragen worden door individuen die wel van een behoorlijk aantal kennisgebieden op de hoogte zijn, maar niet bij machte zijn om ze op de juiste manier toe te passen. In onze voortdurend veranderende wereld is het belangrijk dat individuen zich ontwikkelen tot personen met een goed oordeelsvermogen.

Om die algemene doelstelling te bereiken, streeft het IAPC programma ernaar:

- Het kritisch denkvermogen te ontwikkelen; dat is het denkvermogen dat betrouwbare criteria kan hanteren, dat contextgevoelig is en zichzelf kan verbeteren.
- Het creatief denkvermogen te ontwikkelen; dat is het denkvermogen dat zich op een vloeiende en flexibele manier aanpast aan zijn object.
- De logische vaardigheden van het kind (zijn redeneervermogen, zijn vermogen om correcte gevolgtrekkingen te maken), zijn onderzoeksvaardigheden, zijn vermogen om informatie op een coherente wijze te organiseren en zijn interpretatievermogen te ontwikkelen.
- Kinderen te helpen bij het ontdekken van alternatieven, bij het uitdenken, voorstellen en uitwerken van projecten in het sociale kader van een onderzoeksgemeenschap.

- Kinderen te helpen bij het uitdiepen van hun natuurlijke behoefte aan redenen, verklaringen en principes en bij het ontdekken van de noodzakelijke objectiviteit en coherentie.
- Kinderen ertoe te brengen om zelfstandig na te denken.

In het Nederlandse taalgebied is geen curriculum of programma dat maar op enigerlei wijze vergelijkbaar is met het IAPC programma. Wel is er een lesmap 'Filosofen in de basisschool' (de zgn. SLO-map) waarin, naast een inleiding en achtergrondartikelen, materiaal is opgenomen om te werken met kinderen van vier tot ca. veertien jaar.

Van de SLO-map zijn in de jaren 1992 tot 1994 duizend exemplaren gemaakt en verkocht. De map is nog steeds ruim beschikbaar via onderwijsbibliotheken, maar is niet meer verkrijgbaar.

Door verschillende auteurs is na 1994 lesmateriaal voor de basisschool ontwikkeld. Daar zitten schitterende uitgaven tussen, maar geen daarvan heeft maar in de verte de pretentie een programma te vormen.

'Wat leer je van filosofen op school?' Karel van der Leeuw antwoordt hierop: 'Het belangrijkste is een onderzoekende houding'. Daarnaast formuleert hij enkele denkvaardigheden:

1. Reflectie op het eigen denken, waartoe behoort het herkennen van gedachten, gevoelens, herinneringen, e.d.
2. Vragen stellen. Vragen stellen is niet alleen een houding, het is ook een kunst die ontwikkeld moet worden.
3. Ontwikkeling van abstracte begrippen. Hierbij gaat het vooral om begrippen die hun betekenis ontleen in samenhang met andere begrippen en theorieën over de wereld. Begrippen in deze zin zijn een manier om de wereld voor onszelf te ordenen in samenhang met de vragen die we hebben, bijvoorbeeld ruimte, tijd, identiteit.
4. Argumenteren en redeneren.
5. Speculatief denken, theorieën opstellen, e.d. Voor het ontwikkelen van een denkhouding is het veel belangrijker buiten de geëigende paden te treden dan het juiste inzicht te hebben in wat al bekend is.

Ik gebruik altijd de door van der Leeuw genoemde punten. Daarbij verbind ik vragen stellen meestal ook met het ontwikkelen of het instandhouden van een houding van verwondering. Speculatief denken verbreed ik meestal door het begrip creatief denken te gebruiken, hoewel dit eigenlijk een grove simplificatie is. De dialoog, of vorming van de gemeenschap van onderzoek vind ik ook een doel in zichzelf. Daarnaast noem ik vaak inhoudelijk doelen (analoog aan het eerste type doelstelling van Anthonie en Mortier): filosofische vragen zijn van alle tijden en alle leeftijden. Door te filosoferen leren kinderen het verband te herkennen tussen vragen die zij zichzelf stellen en de filosofie als deel van ons cultureel erfgoed. Dit wordt echter – naar mijn inschatting - in Nederland nauwelijks als doel van kinderfilosofie erkend.

Een centraal concept in de methodiek van het IAPC programma, en ook in de Nederlandse kinderfilosofie is de 'Community of inquiry', in het Nederlands: de onderzoeksgroep, of de gemeenschap van onderzoek. Het concept is door Lipman en zijn instituut ontwikkeld. De centrale gedachte is dat de groep tijdens het filosoferen wordt omgevormd tot een

onderzoeksgroep die samen nadenkt, waarbij de leraar optreedt als faciliteerder van het gesprek.

Tijdens het filosoferen wordt steeds begonnen bij wat kinderen denken. In eerste instantie kan alles wat gedacht wordt ook uitgesproken worden. Dit geeft veel vrijheid en ruimte die kinderen nodig hebben om het gezamenlijk denkproces te durven beginnen. Er moet enkel een bereidheid zijn om uit te leggen waarom je denkt wat je denkt.

De groep is het criterium. Een belangrijke regel betreft de horizon van wat besproken kan worden: we beperken ons tot wat iemand in de groep denkt. Al dat waarvan we gehoord hebben, maar wat niet actief door iemand gedacht wordt, valt op dat moment buiten beschouwing. Een heel belangrijke regel die op andere plaatsen in feite nooit gehanteerd wordt. Je kunt dus geen filosoof citeren, je kunt dat citaat alleen naar voren brengen als je het ter plekke zelf wilt verdedigen als jouw gedachte.

Tenslotte wil ik erop wijzen dat een filosofische discussie niet slechts het tegenover elkaar stellen van meningen, en opvattingen, is. We streven ernaar om die verschillende meningen te verrijken, of aan te vullen; we proberen de ideeën, vooronderstellingen of vooroordelen op te sporen die onder bepaalde uitdrukkingen zitten; we trachten de betekenis bloot te leggen van een onvruchtbare poging of op zoek te gaan naar het uitdrukken van een gedachte die wel in de buurt komt van een andere, maar er toch van verschilt. Filosoferen is een gezamenlijke zoektocht in een groep.

Het proces van het filosofisch onderzoek

Het filosofisch onderzoek in een onderzoeksgemeenschap verloopt doorgaans in tien fasen. Voor Denken in de School hebben we gekozen voor een eenvoudiger opbouw. De praktijk leert dat bijv. voor de tweede fase van het gesprek, waarbij de kinderen zelf vragen formuleren n.a.v. een gegeven thema, veel ervaring nodig is, zowel bij de kinderen als bij de gespreksleider. Voor velen zal Denken in de School een eerste kennismaking zijn met filosofisch onderzoek. Om succes mogelijk te maken kiezen we voor een niet te complexe structuur.

Ook introduceren we in de onderzoeken van de filosofische thema's verschillende werkvormen, als startactiviteit, of groepswork (bij. bij kinderarbeid het bespreken van de nieuwe invalshoek), om de concentratie en betrokkenheid van de kinderen te bevorderen.

Filosofisch onderzoek begint doorgaans met een inleiding, waarin een filosofisch thema wordt gepresenteerd. In ons project is de inleiding tegelijk de inleiding van het gehele thema, de kinderen krijgen de gegevens gepresenteerd waarmee ze zowel het filosofisch onderzoek kunnen aangaan, als het creatieve proces kunnen instappen. De inleidingen gaan dus hier vooraf aan het filosofisch onderzoek.

de startvraag

De eerste stap is de startvraag. Wie nog niet ervaren is met het filosoferen met kinderen is geneigd de themavraag en de startvraag met elkaar te verwarren. Een startvraag moet prikkelend zijn en antwoorden uitlokken. De themavraag formuleert wat de kwestie is die onderzocht wordt. In het thema kinderarbeid is de themavraag: wat is de waarde van onderwijs (voor kinderen hier in Nederland en voor kinderen in Marokko)? Een startvraag

om deze kwestie open te breken kan zijn: Wat zou je missen als je niet elke dag naar school kon?

Het onderscheid zal duidelijk zijn, op de eerste vraag weet je niet meteen een antwoord, bij de tweede vraag word je meteen uitgenodigd, je bent direct geneigd te antwoorden. Hoe meer kinderen meteen iets willen zeggen op zo'n vraag hoe meer kans dat deze het gesprek snel openlegt. Alleen de gespreksleider moet inzicht hebben in de relatie tussen de startvraag en de themavraag.

Voor een groepsgebesprek kan een vraag die zowel met ja en nee kan worden beantwoord of waarin twee karakters tegenover elkaar worden geplaatst, effectief zijn. Van belang is hier dat we met een groep te maken hebben. In het individuele geval zal iemand ja of nee antwoorden en daar blijft het bij. In een groep wordt de dialoog juist gestimuleerd als we zowel 'ja' als 'nee' als antwoord krijgen. Nu kunnen we nagaan wat de verschillende motieven zijn en deze onderling vergelijken.

tweetallen

Het werkt goed om het gesprek vanuit tweetallen op te bouwen. In tweetallen kan bijna elk kind zijn of haar gedachten formuleren. Het is aan te raden niet alleen aan het begin maar ook later gedurende het gesprek geregeld naar de tweetallen terug te keren. Zo wordt aan iedereen de mogelijkheid gegeven om de eigen gedachten even te ordenen, deze te verwoorden voor een ander. Het tweetal functioneert dan als ankerpunt binnen het gesprek, omdat wat je samen bespreekt nu vergeleken kan worden met wat anderen zeggen. Doordat je een eigen antwoord hebt, ben je beter in staat om de andere antwoorden te horen en op hun waarde te schatten.

De kinderen bespreken de startvraag in tweetallen. Meestal zal dit enkele minuten duren. Als de gespreksleider rondloopt, luistert en zondig een groepje activeert, heeft hij of zij snel genoeg in de gaten wanneer overgegaan moet worden naar de inventarisatie.

inventarisatie

Inventariseren betekent het opschrijven van de antwoorden van de tweetallen op een flap. Vaak zal de gespreksleider de antwoorden in trefwoorden of in ieder geval bondiger moeten formuleren. Hierbij moet altijd gecontroleerd worden of het tweetal akkoord gaat met wat wordt opgeschreven, ofwel: staat hier wat jullie bedoelen. Niet alle tweetallen hoeven gehoord te worden. Afhankelijk van de grootte van de groep vragen we drie of vier, of de helft van de tweetallen wat hun antwoord is. Daarna vragen we of de anderen nog antwoorden die we nog niet gehoord hebben.

Gedurende het onderzoek zal nog enkele malen geïnventariseerd worden.

Enkele tips:

- Blijf (zo dicht mogelijk) bij de formulering van de kinderen. Immers het zijn hun gedachten die je opschrijft, niet de jouwe.
- Stel tijdens inventarisaties alleen vragen ter verduidelijking. Als we bijv. bij het tweede punt van de inventarisatie al met elkaar in gesprek gaan, zitten nog veel andere kinderen te wachten om hun ideeën in te brengen. Iedereen moet evenveel recht worden gedaan. Kom ik nog aan de beurt? Of ga ik mijn idee toch inbrengen, misschien wel op een moment dat het niet zo gelegen komt.

- Gebruik liever flaps dan het schoolbord. Het bord moet altijd weer uitgeveegd worden. Een flap blijft en kan ook op een andere plaats opgehangen worden om er nog eens naar terug te grijpen.

(eerste) vervolgvraag

Met de startvraag breken we het gesprek open, we genereren eerste reacties. Als het goed gaat heeft de inventarisatie opgeleverd dat de zaak gecompliceerder is dan leek uit de verslagen van de tweetallen. Er zijn verschillende antwoorden te voorschijn gekomen en de vraag is hoe deze verschillende antwoorden zich onderling verhouden.

Uit de inventarisatie moet een keus gemaakt worden van een formulering of een bewering die aan iedereen kan worden voorgelegd.

Globaal kan deze fase worden aangeduid met: wat vind je van de argumenten, gedachten van de anderen? Alleen moet die vraag liever in een concreter jasje gestoken worden. In de handleiding bij de thema's zijn hiervoor steeds concrete formuleringen opgenomen.

Enkele tips:

- Hoed je ervoor dat tijdens het gesprek verschillende punten tegelijk aan de orde komen.
- Concentreer je op een of twee punten uit de inventarisatie.
- Beginnende groepen en leraren hebben vaak de neiging om snel tot consensus te komen. Het zal wel allebei waar zijn. Het gaat er juist om te graven onder de oppervlakte van onze dagelijkse aannamen.

Daarom is het nodig verdiepingsvragen te stellen.

verdiepingsvraag

De verdiepingsvraag is meestal een waaromvraag. We vragen de kinderen na te denken over de redenen waarom ze iets vinden: waarom vind je dit het belangrijkste? Waarom kies je hiervoor en niet ...? Daardoor verdiepen we het gesprek en brengen we dialoog tot stand.

In de handleiding bij de thema's zijn steeds suggesties opgenomen voor het stellen van verdiepingsvragen.

nieuwe invalshoek

Ieder gesprek kan vastlopen, we weten (even) niet meer hoe we met de vraag verder kunnen. Een nieuwe invalshoek kan helpen om het gesprek nieuwe energie te geven.

In dit project hebben we er nadrukkelijk voor gekozen in ieder onderzoek een nieuwe invalshoek in te brengen. We benaderen het thema van een andere kant. In het eerste thema over kinderarbeid bijvoorbeeld is het thema: wat is de waarde van onderwijs (zowel hier als in Marokko)? In het eerste deel van het onderzoek hebben we met de kinderen onderzocht wat de waarde van naar school gaan voor hen is. Nu moeten we die vraag nog benaderen vanuit Karim (de jongen die we in de video hebben leren kennen). De vraagformulering die we daarbij gekozen hebben: wat vind je aantrekkelijk in het leven van Karim? vraagt niet direct naar de waarde van onderwijs voor hem. Dan zouden de kinderen te gemakkelijk aan hun ideeën over onze situatie vast kunnen blijven kleven. We willen hen juist in staat stellen even van een andere kant naar de kwestie te kijken.

Tip:

- Kies niet te snel voor de voorgestelde andere invalshoek. In het voorgaande moeten een of twee kwesties voldoende uitgediept zijn.

verwijzen naar eerder

Sowieso is het goed van tijd tot tijd terug te grijpen naar eerdere stellingnamen. Dat kunnen stellingnamen zijn die in de loop van het gesprek onderbelicht zijn geraakt. Nog beter is het terug te grijpen naar 'ijkpunten' in het gesprek en te vragen: hoe zie jij dat nu?

In de handleidingen bij de thema's hebben we suggesties opgenomen om terug te verwijzen naar eerder. We vergelijken de ideeën van dat moment met ideeën die eerder naar voren gekomen zijn. Dat stelt kinderen in staat gedachten met elkaar te verbinden.

afronding

Een gesprek moet afgerond worden en dat is niet altijd gemakkelijk. Gespreksleiders hebben vaak behoefte aan het formuleren van een conclusie. We kunnen niet genoeg waarschuwen voor de neiging om in de conclusie verder te willen gaan dan de groep gegaan is.

Het helpt om het gesprek te zien als een excursie en daarop terug te kijken. Welke denkpaden hebben we bewandeld? Welke vraag was het uitgangspunt? Welke gedachten kwamen op die we aan elkaar hebben voorgelegd? Welke overwegingen hebben we met elkaar bekeken?

De afronding van een gesprek kan dan ook beter opgevat worden als een samenvatting dan als een conclusie.

Enkele tips:

- Vat regelmatig – dus ook tijdens het gesprek – samen. Daardoor houd jij zelf, en ook de kinderen inzicht in de ontwikkeling van het gesprek.
- Als het mogelijk is kun je (vooral de tussentijdse) samenvattingen op een flap schrijven. Dat biedt nog meer structuur.
- Formuleer zo mogelijk je samenvatting in de vorm van een vraag. Vraag de groep in ieder geval de samenvatting te bevestigen. Je kunt immers iets vergeten zijn, maar ook leidt dit vaak al tot nieuwe vragen of argumenten voor nader onderzoek.

eerste resultaten

De eerste resultaten worden gevormd door de vragen, en antwoorden van het filosofisch onderzoek. Welke inzichten hebben we verworven? Leidt dit al tot een stellingname? Misschien kunnen kinderen wel persoonlijke conclusies trekken.

Het is mooi als kinderen die in taal kunnen verwoorden. Voor het boek zijn statements en korte betogen over het thema welkom.

Als het goed is, heeft het gesprek al veel van de denkracht van de kinderen gevraagd. Het lijkt me daarom verstandig een moment van bezinken in te bouwen. Het is overigens altijd belangrijk na een filosofisch gesprek kinderen individueel hun gedachten over het onderzochte thema te laten vastleggen.

Vragen: het gereedschap van de gespreksleider

Vragen zijn het belangrijkste gereedschap van de gespreksleider. In de vorige paragraaf zijn al besproken: de themavraag, de startvraag, vervolgvraag, verdiepingsvraag, e.d. Die indeling verwijst naar de functie die een vraag heeft in het verloop van het onderzoek.

We kunnen ook een andere indeling maken: waar vragen we naar. Hieronder bespreek ik een zevental typen vragen. Ook hier is sprake van een zekere opbouw. In het begin van het gesprek zul je vooral vragen stellen om verduidelijking, daarna stellen we elkaar vooral vragen naar redenen, enz. Let op: dit is geen strikte opbouw, er zullen zich altijd momenten voordoen waarin we kunnen vragen naar duidelijkheid.

Eerst nog een paar tips:

1. Zorg ervoor dat altijd precies duidelijk is tot wie je je vraag richt.
2. Pauzeer; verwacht niet meteen antwoord maar geef tijd om na te denken.
3. Als er niet meteen antwoord komt, ga niet gelijk je vraag opnieuw formuleren.
4. Geef niet zelf het antwoord.

In een (filosofisch) gesprek kunnen we de volgende typen vragen onderscheiden:

1. Vragen naar helderheid en duidelijkheid

Dit is vaak het begin. We moeten het wel allemaal over hetzelfde hebben. Vooral over de centrale begrippen in een gesprek mag geen onduidelijkheid bestaan. Dit leidt natuurlijk tot vertraging, maar die is nodig. Vraag je je – tijdens het luisteren – eigenlijk steeds af wat de spreker eigenlijk bedoelt.

Bijvoorbeeld:

- Kun je dit uitleggen?
- Wat bedoel je met...?
- Kun je een voorbeeld geven...?
- Betekent wat je zegt dat ...?

2. Vragen naar redenen

De meest gestelde vraag: waarom? Het belang zal duidelijk zijn, of toch: waarom is de waaromvraag zo belangrijk? Omdat je daardoor gaat nadenken over de redenen waarom je iets vindt; juist die redenen, of argumenten stellen ons in staat met elkaar een dialoog aan te gaan.

Bijvoorbeeld:

- Waarom denk je dat...?
- Kun je uitleggen waarom je dit vindt?

3. Vragen naar de vooronderstellingen

Veel beweringen berusten op vooronderstellingen, hypothesen. Vaak zijn we ons daar maar nauwelijks van bewust.

Bijvoorbeeld:

- Waarom is dat zo?
- Waarop baseer je dat?

4. Vragen naar bronnen

Belangrijke bronnen zijn onze eigen waarnemingen, onze eigen ervaringen. Heel vaak hebben we iets van horen zeggen.

Bijvoorbeeld:

- Hoe komt het dat...?
- Hoe weten we of dit waar is...?
- Hoe / Waar kunnen we hier meer over te weten komen?

5. Vragen een ander gezichtspunt in te nemen

Veel is vanzelfsprekend vanuit ons eigen perspectief. Anderen kunnen de dingen echter geheel anders ervaren, waarnemen, inzien, begrijpen. In de kring zijn die anderen aanwezig waardoor ze ons wel met de neus op die andere gezichtspunten drukken. Hoewel... Vaak zal de gespreksleider dit moeten stimuleren.

Bijvoorbeeld:

- Denkt iemand daar anders over...?
- Hoe zou je als ... erover denken?
- Kan het tegendeel waar zijn?

6. Vragen die consequenties onderzoeken

Beweringen en oordelen kunnen gevolgen hebben waarvan je je op het eerste gezicht niet bewust bent. Contradicties kunnen je dwingen je uitgangspunten te herzien.

Bijvoorbeeld:

- Wat kunnen we daaruit afleiden?
- Hoe past dit in wat je daarnet zei?

7. Vragen in verband met het gesprek

Vaak aan het einde van een gesprek stellen we vragen over wat we gedaan hebben. Het is goed al tijdens het gesprek regelmatig even stil te staan.

Bijvoorbeeld:

- Wat kunnen we besluiten?
- Wie kan dit samenvatten?
- Hebben we alle mogelijkheden onderzocht?
- Is het gesprek af?
- Hoe zijn we van ... naar dat onderwerp gekomen?
- Hebben we belangrijke vragen laten liggen?
- Zijn we ergens mee vooruitgekomen?

Creatief denken

door **Karen Van Heuckelom**

(Karen is partner van het COCD, het Centrum voor de Ontwikkeling van het Creatieve Denken, in Antwerpen)

Wat is creatief denken?

Om originele vernieuwende ideeën te bedenken, moeten we – naast ons logisch denken – ook creatief of ‘patroondobrekend’ leren denken. Denkpatronen zijn clusters van gegevens die we opslaan als ze tot *succes* geleid hebben (een positieve ervaring). In analoge situaties gaan we dat denkpatroon weer ‘bovenhalen’ en opnieuw toepassen. Na verloop van tijd gebeurt dit automatisch: we doen dit zo snel en efficiënt omdat ons denken succesvolle patronen snel herkent, deze onthoudt en ze ons op het juiste moment weer gebruiksklaar aanbiedt. Ons menselijk brein is dus een heel krachtige patroonmaker en patroongebruiker, maar een slechte patroondobreker.

Door het inzetten van een kans-open denkkattitude, denkvaardigheden, creativiteitstechnieken en het creatief proces proberen we de kans op patroondobreking – het leggen van nieuwe verbindingen in onze hersenen – te vergroten en kunnen we nieuwe, originele oplossingen bedenken.

Waarom is creatief denken belangrijk in het onderwijs?

Het onderwijs heeft als doel om de lerenden voor te bereiden op hun toekomst. Hun toekomst is een wereld die heel snel verandert, waardoor niet alleen kennis zal volstaan, maar waarin de lerenden ook een creatieve kans-open attitude nodig zullen hebben om nieuwe (onbekende) situaties niet uit de weg te gaan maar op een flexibele manier aan te pakken. Door zich vaardig te maken in het waarnemen, associëren en verbeelden zullen zij in staat zijn steeds nieuwe adequate oplossingen te bedenken. Creatief denken en handelen is een noodzakelijke denkactiviteit die op iedere leeftijd geestelijke voldoening schenkt en die zorgt voor een belangrijke persoonlijke ontplooiing. Het ontdekken en ontwikkelen van ieders creatieve denkvermogen en je weten te onderscheiden door je eigen denkkraft in te zetten, zal daarom bijdragen om van elke lerende een zelfstandig denkend burger te maken.

Wat leren 9 tot 12-jarigen concreet?

Creatieve denkkattitude:

- Tijdelijk hun eigen oordeel kunnen uitstellen, waardoor ze actief openstaan voor de nieuwe, andere ideeën of invalshoeken van de andere kinderen

- Steeds op zoek gaan naar alternatieven (het denkproces mag niet stopgezet worden na een valabele oplossing)
- Mekaars talenten en denkkraft leren ontdekken en deze bewuster gaan inzetten

Creatieve denkvaardigheden:

- bestaande denkpatronen leren opsporen en herkennen ('de meeste oplossingen zitten in die of die richting')
- een probleem vanuit verschillende invalshoeken leren waarnemen (bijv. vanuit verschillende personages, situaties of voorwerpen naar het probleem leren kijken) en hierdoor je inlevingsvermogen vergroten
- vooronderstellingen/aannames leren opsporen en doorbreken (we gaan ervan uit dat ... wat als dit nu niet zo zou zijn?)
- je associatief denken aanscherpen: leren 'vreemde' associaties leggen i.p.v. de voor de hand liggende
- je verbeeldingskracht inzetten bij het bedenken en uitwerken van ideeën (vanuit bestaande beelden nieuwe beelden/ideeën bedenken)

Creatieve proces: met zijn drie duidelijke fases.

Het creatieve proces

Het creatief proces bestaat uit vier grote fasen:

- de startfase (= het bepalen van de startactievraag/probleemstelling)
- de divergerende fase (= het bedenken van vele ideeën)
- de convergentiefase (= het evalueren van de bedachte ideeën)
- de presentatie van de concepten

Het creatief proces heeft als doel om vanuit een concrete startactievraag (probleemstelling) eerst vele ideeën te gaan bedenken, en daarna pas de meest waardevolle ideeën te kiezen en deze verder uit te werken tot een concreet eindresultaat.

Dit proces zal het best werken als je de kinderen aan tafels zet per groepjes van 5 à 6 kinderen (maximum).

Het bord of de vellen papier probeer je centraal te hangen zodat elk groepje ze kan zien.

1. startfase

Aangezien zowel de pabo-studenten als de kinderen nog niet veel ervaring hebben met het creatief proces, lijkt het verstandig dat er per thema een concrete startactievraag aangereikt wordt waarmee de pabo-student het creatief proces kan starten. Deze actievraag moet voldoende uitdagend zijn voor de kinderen zodat het hen uitnodigt om nieuwe, originele oplossingen te bedenken.

1.a) briefing van het probleem

Voor elke startactievraag wordt er door elke themapartner een duidelijke briefing (verhaal) op papier gezet. Zowel feiten, gevoelens alsook doelstellingen (te verwachten resultaten) worden geformuleerd. Deze briefing vertelt elke pabo-student als inleidend gesprek aan de groep kinderen vooraleer de startactievraag neergezet wordt. Het dient als duidelijk

referentiekader zodat de kinderen weten welke organisatie de vraag stelt, waarom de organisatie precies die vraag stelt, wat het belang is van het meedenken voor ideeën en wat er nadien met de ideeën gedaan wordt.

De kunst is om dit verhaal concreet, kort, krachtig en enthousiast te brengen, zodat het de kinderen motiveert en uitnodigt om het creatief proces actief te beleven.

1.b) vraag en antwoord

Nadat de kinderen dit verhaal gehoord hebben, mogen ze nog vragen stellen.

Als alles voor iedereen duidelijk is, wordt de startactievraag door de pabo-student op het bord geschreven en deze formulering blijft centraal staan gedurende het verdere creatieve proces.

2. de divergentiefase (het bedenken van ideeën)

Vanaf dit moment wordt aan de kinderen gevraagd om ideeën te bedenken!

Bij deze divergentiefase is het belangrijk dat er een aantal spelregels met de kinderen afgesproken wordt, die strikt door iedereen moet nageleefd worden.

2.a) Afspraken/spelregels bepalen

1. Kwantiteit is belangrijker dan de kwaliteit

In deze fase is het vooral belangrijk dat er heel veel ideeën gegenereerd worden (de kwantiteit is belangrijker dan de kwaliteit).

2. Tijdelijk je oordeel uitstellen

Daarom wordt er in deze fase **niet** geoordeeld over de kwaliteit van elk idee! Er wordt dus van alle kinderen (en de student) gevraagd om **hun oordeel tijdelijk uit te stellen** tot de evaluatiefase.

Om dit zo goed mogelijk te kunnen doen, en om de flow van het proces te blijven behouden, zou het leuk zijn dat de student met de kinderen op de eerste dag (voorbereidingsdag) een 'tool' maakt die de kinderen kunnen gebruiken als er toch geoordeeld wordt in deze ideeënfase. Door dit 'dingetje' (kaart, voorwerp) in de lucht te steken en aan het kind te tonen dat aan het oordelen is, wordt dit snel aan hem/haar duidelijk gemaakt en kan het proces weer verder gezet worden.

3. Meeliften op elkaars ideeën

Ook wordt aan de kinderen gevraagd om zoveel mogelijk alternatieven te bedenken op alle ideeën die ze van andere kinderen horen (meeliften op elkaars ideeën)

2.b) Eerste ideeënronde of purge

Om de ideeën te noteren, krijgt elk kind een blocnote met post-its en een viltstift. Elk kind noteert zijn eigen ideeën – **één idee per post-it**.

Maak hen duidelijk dat ze een leesbaar handschrift gebruiken!! Een voorwaarde om een idee nadien te kiezen, is dat het idee duidelijk leesbaar is voor de andere kinderen!

De student geeft de kinderen enkele minuten de tijd om al hun eerste ideeën in stilte op de post-its te noteren.

Daarna mag elk kind per tafelgroep om de beurt de ideeën luidop zeggen. Elk idee (post-it) wordt op de tafel voor het kind gekleefd. De andere kinderen luisteren heel aandachtig naar mekaars ideeën en proberen er op 'mee te liften'. Ze proberen voortdurend nog

alternatieven te bedenken op de geformuleerde ideeën. Elk alternatief wordt – door het kind dat het bedacht heeft – weer neergeschreven en op de tafel voor zich gekleefd.

Nadat ieder kind aan bod geweest is, is de purge afgelopen. De purge laat je niet langer dan een kwartier duren!

2.c) Inzetten van creativiteitstechnieken

Nu worden er een aantal creativiteitstechnieken ingezet, met als doel om de kinderen uit hun bestaande denkpatronen te halen.

De volgende creativiteitstechnieken komen aan bod:

Bloemassociatie

Je gaat associëren rond één van de belangrijkste kernwoorden in de startactievraag. (bijv. thema kinderarbeid in Marokko: school doet me denken aan? En doet me ook nog denken aan?)

Doel van deze techniek: door de kinderen te dwingen een 30-tal associaties te zoeken rond één kernwoord in de vraagstelling, dwing je ze al om hun denken wat ‘open’ te zetten. Je leert de kinderen ruimer denken rond een begrip, waardoor ze ook verder moeten denken dan de meest logische associaties. Die ‘vreemdere’ invalshoeken kan je dan gebruiken om nieuwe, andere ideeën te laten bedenken.

Als je de associaties dan zou clusteren, merk je – als begeleider – dat er een aantal duidelijke vooronderstellingen in zitten. Die kan je dan als uitgangspunt nemen en met de volgende techniek gaan doorbreken.

Vooronderstellingen doorbreken

In elke startactievraag en in de antwoorden die al bedacht werden, en vanuit de bloemassociatie vinden we een aantal vooronderstellingen (aannames), die we gaan doorbreken door de vraag te stellen ‘wat indien dit niet van toepassing is’. (bijv. thema kinderarbeid in Marokko: en wat als een school geen schoolgebouwen heeft?)

Doel van deze techniek: vooronderstellingen zorgen voor blokkades in ons denken. Door deze te doorbreken, komen er een heleboel nieuwe ideeën vrij. Ze leiden ons naar nieuwe invalshoeken en bieden daarom ook een aantal nieuwe ideeën.

Analogietechnieken

Je gaat op zoek naar analoge situaties in heel andere contexten, of je gaat je inleven in een andere persoon, situatie of voorwerp en vanuit die ‘vreemde’ positie ga je het probleem ‘anders’ bekijken en ga je andere ideeën bedenken. (bijv. thema Kidsweek: je bent een krant – hoe moet je eruit zien als een blind meisje je wil ‘lezen’ / raadplegen?)

Doel van deze techniek: zolang we de vraagstelling bekijken vanuit het ‘ik’, laten we heel wat mogelijkheden links liggen. Door ons in een andere positie te stellen (vanuit een andere situatie, vanuit een andere persoon, of vanuit het voorwerp dat deel uitmaakt van de probleemstelling) gaan we de vraag ook anders bekijken en krijgen we weer nieuwe ideeën.

Kinderen van 9 tot 12 jaar hebben geen grote verwijderingstechnieken nodig. Zij kunnen heel snel van de realiteit naar de verbeelding gaan, op voorwaarde dat ze daar voor uitgenodigd worden en dat ze goed begeleid worden.

Na de inzet van deze creativiteitstechnieken, zullen de kinderen al heel wat ideeën bedacht hebben en is het tijd om al deze ideeën te gaan evalueren.

3. de convergentiefase

(het evalueren van de ideeën)

De convergentiefase bestaat uit drie onderdelen:

- het kiezen van de ideeën
- het verder verrijken van de ideeën
- het uitgewerkte concept vorm geven

3. a) het kiezen van de ideeën

Het moment om de ideeën te gaan evalueren en er de meest waardevolle ideeën uit te kiezen is aangebroken.

De pabo-student gaat nog even met de kinderen kijken aan welke criteria deze oplossingen moeten voldoen. De belangrijkste criteria voor alle thema's zijn:

- het idee moet origineel en vernieuwend zijn
- het idee moet snel uitvoerbaar zijn (de organisaties moeten het snel kunnen inzetten)

Laat de kinderen de briefjes overzichtelijk in rijen op de tafel plakken. Geef elk idee een rij en een nummer (verticale rijen van 1 tot 9, horizontale rijen van A tot Z)

Daarna krijgen de kinderen de tijd om alle ideeën individueel te lezen en schrijven ze op een blad papier de nummers van de ideeën die ze goed/leuk vinden en die voldoen aan de criteria. Als iedereen hiermee klaar is, krijgen de kinderen 10 blauwe stickers die ze op de post-its van de gekozen ideeën plakken. Als ze hiermee klaar zijn, krijgen ze elk nog 1 gele sticker. Deze gebruiken ze om hun 'top-idee' te kiezen. De ideeën met het meeste aantal stickers (blauw of geel) worden er uit gehaald en op een apart groot vel papier geplaatst. Dit zijn de 'winnaars'

3. b) het verrijken van de gekozen ideeën

Deze ideeën moeten nog wat verder 'verrijkt' worden. Per tafelgroep gaan ze één idee kiezen, dat ze gezamenlijk goed vinden. Het idee moet zeker voldoen aan het criterium 'origineel en vernieuwend'! Dit idee is hun 'hoofd-idee'. Je kan dit als het ware het 'hoofdingrediënt' van een gerecht noemen (bijv. spaghetti). Gekookte spaghetti is nogal droog en niet zo lekker. Daarom moeten ze nu op zoek naar nog enkele andere ideeën die hun hoofd-idee kunnen verrijken en versterken. Ze gaan dus op zoek naar ingrediënten voor de bolognaisesaus en de geraspte kaas, om in de metafoor 'het maken van een gerecht' te blijven.

Als ze die gevonden hebben, gaan ze samen met de tafelgroep het 'ideeëndocument' invullen. Dit document vind je terug achter elk uitgewerkt thema.

3. c) het uitgewerkte idee vorm geven

Nu wordt het tijd om het verrijkt idee (of concept) vorm te geven.

Hiervoor zijn heel veel werkvormen van toepassing. (verhaal, toneelstuk, schilderij, interview, stripverhaal, gedicht, collage, foto-sessie, ...)

De pabo-studenten hebben voldoende kennis en ervaring om een variëteit aan presentatievormen te bedenken en voor te stellen aan de kinderen. Uiteraard mogen de kinderen hun eigen presentatievorm zelf kiezen. De pabo-student moet er wel voor zorgen dat er genoeg afwisseling van werkvormen gebruikt worden!

De kinderen krijgen nu tijd om hun idee in een vorm te gieten.

4. de presentatie van de concepten

Daarna gaan ze per tafelgroep hun concept presenteren aan elkaar. Na elke presentatie kan de pabo-student nog twee vragen stellen aan de andere kinderen:

- wat vonden jullie goed aan het idee?
- kunnen jullie nog enkele tips geven dat het idee nog sterker zou maken?

Deze tips moeten door iemand van de tafelgroep genoteerd worden op het ideeëndocument.

Hierna is het creatief proces afgelopen!

De pabo-studenten moeten er voor zorgen dat ze alle ideeëndocumenten, samen met de presentaties, verzamelen!

Het is van groot belang dat dit materiaal bij de themapartners terecht komt! Ook wordt dit materiaal in het boek over 'Denken in de Schools' verwerkt.

De beknopte structuur van het creatief proces:

DE STARTFASE (startactievraag neerzetten)

De briefing rond de activiteit

Het neerschrijven van de startactievraag

DE DIVERGENTIEFASE (ideeën bedenken)

Afspraken/spelregels duidelijk neerzetten

De purge of eerste ideeënronde

Het inzetten van creativiteitstechnieken

DE CONVERGENTIEFASE (ideeën evalueren)

Alle ideeën nummeren

Ideeën kiezen

Ideeën verrijken (+ ideeëndocument invullen)

Ideeën vorm geven (presentatievorm kiezen en uitwerken)

PRESENTATIE VAN DE IDEEËN

Ideeën presenteren

Ideeën door de groep laten evalueren: wat is er goed aan het idee en geef nog enkele tips ter verbetering

PRESENTATIES EN IDEEËNDOCUMENTEN INZAMELEN

Thema 1: Kinderarbeid

themapartners: FNV Mondial en AOB

Wereldwijd verrichten zo'n 250 miljoen kinderen tussen 5 en 17 jaar arbeid. Nog afgezien van de barre en mensonwaardige omstandigheden, waarin deze kinderen vaak moeten werken, de meeste van hen gaan niet naar school. Enkele organisaties in Europa, in Nederland o.a. de FNV en de Algemene Onderwijsbond voeren daarom een campagne 'School, de beste werkplaats'. Het belangrijkste doel van de campagne is de uitbanning van kinderarbeid in combinatie met het bieden van dagonderwijs aan alle kinderen tot 14 jaar.

De FNV en de Algemene Onderwijsbond vragen De Kleine Grote Denkers om ideeën waardoor ervoor gezorgd kan worden dat meer kinderen iedere dag naar school gaan. Beide organisaties leggen daartoe De Kleine Grote Denkers een casus voor uit Marokko. Karim is 11 jaar en werkt hele dagen in een koperslagerij, hij gaat niet naar school.

De FNV en de Algemene Onderwijsbond willen de ideeën van De Kleine Grote Denkers met partnerorganisaties in Marokko bespreken. Zij hopen op originele, vernieuwende en tegelijk uitvoerbare ideeën die de kinderarbeid in Marokko kunnen terugdringen, waardoor ook meer kinderen naar school zullen gaan.

We gaan ervan uit dat je ongeveer een schooldag uittrekt per thema. Maak voor je begint een globale tijndeling, zodat je zeker weet dat er ook voor de laatste fase voldoende tijd is.

Trek voor de inleiding 30 à 45 minuten uit. Het filosofisch onderzoek duurt ongeveer een uur, de verwerking daarvan een klein half uur. De divergentiefase neemt zeker een uur, de convergentiefase iets meer dan een half uur. Zo houd je voor de voorbereiding van een goed verzorgde presentatie in ieder geval een uur over.

Voraf

Het is belangrijk dat je de kinderen vooraf duidelijk maakt met welke bedoelingen jullie met dit thema aan het werk gaan, en voor wie dit belangrijk is. Vertel de kinderen dat ze zijn uitgekozen om mee te denken over de terugdringing van kinderarbeid en over de vraag hoe we ervoor kunnen zorgen dat meer kinderen naar school gaan. Dat moet je de kinderen goed proberen duidelijk te maken, het zal hen motiveren met veel energie aan het thema te werken.

1. Inleiding

Bekijk de video zelf vooraf en maak aantekeningen. In de loop van de dag kun je dan teruggrijpen op dingen die jullie gezien hebben.

Met de kinderen kijk je naar de video over Karim in Marokko. De video duurt ruim 25 minuten en is in het najaar van 2004 al bij Zeppelin uitgezonden.

Korte beschrijving van de inhoud: Karim van 11 jaar is kostwinner voor zijn familie. Zijn vader en moeder hebben geen betaald werk. Karim werkt in een koperslagerij. Daar leert hij het vak. Hij gaat maar een paar uurtjes in de week naar school, waar hij wat lezen en schrijven leert.

Geef na afloop van de video de kinderen de ruimte om iets van hun eerste gevoelens te uiten. Je kunt ze die laten opschrijven. Je kunt de kinderen ook in tweetallen of kleine groepjes van drie of vier kinderen hun eerste gevoelens laten uitwisselen. Besteed hier hooguit zo'n vijf minuten aan.

2. Filosofisch onderzoek

Raadpleeg van te voren nog eens de algemene aanwijzingen over het filosofisch onderzoek in de handleiding. Neem ook nog je eigen aantekeningen door die je hierover tijdens de training hebt gemaakt.

Zorg voor een goede kring.

- Open het gesprek met de startvraag.

Startvraag: wat zou jij missen als je niet elke dag naar school kon?

Geef de kinderen even de tijd om elk voor zich over de vraag na te denken. Laat hen daarna in tweetallen hun ideeën over de vraag uitwisselen. Geef hen hiervoor een paar minuten de tijd. Vraag de tweetallen een punt in de groep in te brengen.

- Inventarisatie op flap

Inventariseer de punten van de tweetallen op een flap. Stel alleen vragen om verduidelijking. De kinderen kunnen elkaar ook (alleen) vragen om verduidelijking stellen.

Als de inventarisatie is gemaakt stel je de eerste vervolgvraag.

- Eerste vervolgvraag: welke van de punten vind je de belangrijkste?

Hoed je ervoor dat tijdens het gesprek verschillende punten tegelijk besproken worden. Concentreer je op een of twee punten uit de inventarisatie. Welke punten? Dat hangt af van waar de kinderen mee komen.

- Verdiepingsvraag: waarom het ene wel en het andere niet?

Houd de betrokkenheid van de kinderen in de gaten. Als je merkt dat die verslapt, als je merkt dat de kinderen lang genoeg in de kring hebben gezeten rond je dit deel van het onderzoek af.

- Vat samen: kunnen we zeggen dat dit de dingen zijn die wij belangrijk vinden van elke dag naar school gaan? Herhaal de belangrijkste argumenten die in het gesprek naar voren zijn gekomen.

Je gaat nu verder in tafelgroepen. De kinderen bespreken onderstaande vragen in een tafelgroep.

Zitten de kinderen al in tafelgroepen of moet je die nog vormen? Het is handig als je dit al van tevoren gedaan hebt. Voor deze activiteit en ook in het creatieve proces zijn groepen van vijf à zes kinderen het beste werkbaar. Houd voor de hele dag dezelfde tafelgroepen.

- Nieuwe invalshoek: als we naar het leven van Karim in Marokko kijken; wat vind jij daarin aantrekkelijk?

Geef de kinderen eerst weer even de tijd om elk voor zich over de vraag na te denken. Laat ze daarna per groep een inventarisatie maken op een groot vel. Vervolgens kunnen ze de ingebrachte punten per tafel bespreken.

- Vervolg vraag: wat vind je (per tafel) het meest aantrekkelijke? En waarom?

Probeer de gesprekken in de tafelgroepen te volgen en stel zonodig aanvullende vragen. Afhankelijk van de betrokkenheid stel je na een minuut of tien de volgende vraag:

- Verwijzen naar eerder: zou Karim dezelfde dingen belangrijk vinden als wij? Waarom wel, niet?

Hiervoor grijp je terug naar de eerste inventarisatie en de samenvatting van het gesprek in de gehele groep.

- Aanvullend: zijn er nog andere dingen die voor Karim belangrijk zijn?

Sluit het filosofisch onderzoek af met een inventarisatie van de uitkomsten per tafelgroep over de laatste twee onderwerpen.

3. Eerste verwerking

Na een filosofisch gesprek is het aan te raden kinderen individueel hun gedachten over het onderzochte onderwerp vast te laten leggen. De try-out heeft ons geleerd dat kinderen dit erg moeilijk vinden. Wij gaven de kinderen de volgende opdracht:

- Denk nog eens (kijk naar de flaps) aan de dingen die we net besproken hebben. Stel je voor dat Karim bij jou thuis op bezoek zou komen. Van welk stukje van het gesprek zou je hem **het eerste** willen vertellen?

Bedenk zelf in welke vormen je dat zou willen doen.

Bijvoorbeeld:

- verhaal schrijven, dialoog schrijven, interview schrijven, ...
- mindmap maken
- tekening, stripverhaal, ...

De kinderen die aan de try-out meededen hadden nog heel veel vragen die ze Karim dan zouden willen stellen.

Een alternatieve opdracht is daarom:

- Stel je voor dat je Karim ontmoet. Welke vragen zou je hem willen stellen? Bereid een interview met Karim voor.

Afhankelijk van je ervaringen met je groep, misschien is dit het tweede of derde thema dat je met hen onderzoekt, kun je voor de eerste of tweede opdracht kiezen. Je kunt de keuze ook aan de kinderen laten.

4. Creatief denken: startfase

De kinderen zitten in tafelgroepen met vijf of zes bij elkaar. Elk kind heeft een blocnote post-it briefjes en een viltstift. Zorg ervoor dat er niks anders op de tafels ligt.

Verwijs even naar het openingsgesprek van de ochtend, waarin je verteld hebt dat er enkele organisaties zijn die alles in het werk willen stellen opdat alle kinderen tot 14 jaar in Marokko naar school zullen gaan.

Deze kinderen van de klas krijgen de kans om mee met die organisaties naar ideeën te zoeken om die wens te realiseren. (= motivatie en stimulatie)

Schrijf de startactievraag in het groot op het bord of een grote flap en zorg dat deze centraal staat of hangt gedurende het hele proces.

Startactievraag: Hoe kunnen we ervoor zorgen dat Karim en zijn zusjes elke dag onderwijs krijgen?

5. Creatief denken: divergentiefase

Overloop met de kinderen nog even de drie belangrijke spelregels die in deze fase strikt moeten nageleefd worden!

1. Kwantiteit is belangrijker dan kwaliteit: Leg de kinderen uit dat het er nu om gaat zoveel mogelijk ideeën op de post-its te schrijven; **opgepast: 1 idee per post-it!**
2. Tijdelijk uitstel van je oordeel: elk idee is op het moment van de divergentiefase goed! Er wordt dus nog **geen oordeel** gegeven over de ideeën. Dit komt pas in de volgende fase aan bod!
3. Meeliften op elkaars ideeën. De kinderen roepen hun idee in de groep en schrijven het nadien (goed leesbaar) op een post-it; deze plakken ze voor zich op de tafel.

5.a) de purge of eerste ideeënronde

De purge of eerste ideeënronde houdt je gedurende enkele minuten in stilte. Alle kinderen schrijven hun ideeën op post-its. Daarna delen ze de bedachte ideeën met elkaar en proberen ze nog alternatieven te bedenken.

Zorg dat er snelheid in de tafelgroepen aanwezig is. Probeer deze purge tot tien minuten (max. een kwartier) te beperken.

5.b) het inzetten van creativiteitstechnieken:

Zet daarna wat creativiteitstechnieken in zodat je de kinderen uit hun denkpatronen haalt.

a) bloemassociatie:

Start met een bloemassociatie: maak een associatie met het belangrijkste kernwoord van de startactiviteit. 'Hoe zorgen we ervoor dat Karim en zijn zusjes elke dag onderwijs krijgen?'

Het woord 'onderwijs/school' is een cruciaal woord in deze probleemstelling. Dat woord schrijf je in het midden van een groot vel papier (of bord) en je vraagt de kinderen: 'waaraan doet het woord 'school' je allemaal denken?'

De kinderen roepen de woorden luidop. Jij noteert alle woorden en herhaalt regelmatig de vraag 'en waaraan doet school je **nog meer** denken?'

Op deze manier worden de kinderen getriggerd om steeds verder te blijven denken en steeds meer associaties met het woord te bedenken. De eerste vijftien associaties zullen vrij dicht bij de logica zitten. Naarmate je de kinderen verder laat associëren, zullen de associatiwoorden ook 'vreemder' worden. Laat de kinderen minimaal dertig associaties roepen.

Nu ga je vanuit die bloemassociatie enkele van die woorden gebruiken om nieuwe ideeën te zoeken.

b) vooronderstellingen opzoeken en doorbreken vanuit de bloemassociatie:

Vanuit het woord 'school' worden er heel wat vooronderstellingen neergezet. School doet mij denken aan bijv. 'schoolgebouw', 'boeken', 'meester of leerkracht'. Deze vooronderstellingen kan je doorbreken door te vragen aan de kinderen: 'Hoe kunnen we leren als er **geen** schoolgebouwen zijn?', 'Hoe kan Karim en zijn zusjes onderwijs krijgen als er **geen** boeken zijn?' ...

Met elk woord kan je een dergelijke vraag stellen; zorg dat je woorden kiest, waarmee je verschillende invalshoeken krijgt.

De kinderen roepen hun ideeën in hun tafelgroep luidop en schrijven de nieuwe ideeën opnieuw op een post-it en plakken die voor zich op de tafel.

c) analogietechnieken:

Naast de woorden die je in de bloemassociatie vindt, kan je nu ook nog wat analogietechnieken gebruiken. Laat de kinderen zich inleven in een andere persoon zodat ze het probleem vanuit een andere invalshoek bekijken en hierdoor andere oplossingen zullen bedenken.

(bijv. wat kan een ... doen om Karim en zijn zusjes elke dag onderwijs te geven?) Dit kunnen beroepen of personen zijn.

Per thema zullen er een aantal vragen geformuleerd worden. Gebruik die als uitgangsbasis, maar neem de vrijheid om als pabo-student ook andere woorden vanuit de associatiwoorden te kiezen.

Vragenrepertoire:

- Wat als het onderwijs gratis is?
- Wat als er geen schoolgebouwen zijn?
- Wat als er geen leraren zijn?
- Wat als er geen boeken zijn?
- Je **moet** werken van je ouders. Hoe kun je toch stiekem onderwijs genieten? Hoe kan je stiekem leren?

- Stel dat je de koning van Marokko bent. Wat kan je allemaal bedenken, zodat elk kind naar school kan?
- Wat kan de baas van Karim doen, zodat Karim meer naar school kan? Meer tijd krijgt om te leren?
- Wat kan een ... doen? (bijv. een buschauffeur, een baas van een tv-station, de jonge werklozen van het dorp, een bekende Marokkaanse zanger, een clown, een ..., een ...)

Het gaat erom dat je een nieuwe vraag stelt zo gauw de ideeën n.a.v. een vraag opdrogen of zich in een patroon begint te ontwikkelen. Deze vragen stel je plenair in de klas en elke tafelgroep bedenkt hiervoor nieuwe ideeën.

6. Creatief denken: convergentiefase

6.a) kiezen van de ideeën

De tafels liggen nu vol met briefjes. Laat de kinderen de briefjes overzichtelijk in rijen op de tafel plakken. Geef elk idee een rij en een nummer (verticale rijen van 1 tot 9, horizontale rijen van A tot Z)

Nu is het tijd om uit de veelheid aan ideeën er enkele **originele, vernieuwende ideeën** uit te kiezen, waar de organisaties **snel iets mee kunnen doen**. (= criteria)

Om een keuze te kunnen maken, krijgt elk kind vijf blauwe stickers. Eerst gaat elk kind individueel een keuze maken door in stilte alle ideeën nog een keertje lezen. De nummers van de ideeën die aan de bovenvermelde criteria voldoen, schrijft het kind op een blaadje.

Als alle leden van de groep klaar zijn met kiezen, worden de blauwe stickers op de gekozen ideeën geplakt.

Nu krijgt ieder kind nog één gele sticker: deze mag elk kind individueel plakken op het 'topidee'.

Elke groep krijgt een groot vel papier waarop alle ideeën geplakt worden die veel stickers gekregen hebben. De ideeën met de meeste gele stickers en ideeën met vele blauwe stickers moeten in de gaten gehouden worden. Dit zijn de winnaars.

6.b) verrijken van de gekozen ideeën

De kunst is nu om het gekozen idee nog grootser en sterker te maken door het te combineren met nog enkele aanvullende ideeën. (vergelijk het met een gerecht: gekookte spaghetti is nogal droog en minder lekker dan als je er nog boulognaisesaus en geraspte kaas mag bijdoen!)

Elke tafelgroep kiest een aantal ideeën, waar ze één groot idee van maken en dat ze willen presenteren aan de FNV Mondial en de Algemene Onderwijsbond.

Het 'ideeëndocument' wordt nu per tafelgroep ingevuld. (zie bijlage)

6.c) vorm geven aan het uitgewerkte concept

In theorie zijn alle presentatievormen mogelijk:

- een toneelstukje (moet ook uitgeschreven worden en daarna gespeeld)
- het idee neerzetten van kosteloos materiaal, klei, draad, verf, ...

- een verhaal: 'een jaar later' waarin Karim en zijn zusjes de hoofdrol spelen
- een collage, waarin het idee goed zichtbaar is (+ tekst met beknopte samenvatting van het idee)
- ...

7. Presentatie van het concept per tafelgroep

De groepjes presenteren hun concept aan de andere kinderen.

De anderen mogen na elke presentatie nog op volgende vragen antwoorden:

- wat vond je goed aan dit idee?
- kan je nog tips geven waardoor het idee nog sterker wordt?

Deze tips moeten door één iemand per groep genoteerd worden in het ideeëndocument (zie bijlage) en bij de presentatie gevoegd worden.

Denk er aan om regelmatig foto's te maken per groep met centraal het uitgewerkte idee. Maak ook wat sfeerfoto's als de kinderen met elkaar aan de slag zijn. (of stel een 'leerling-fotograaf' aan om dit per thema te doen).

Zorg dat je alle presentaties en ideeëndocumenten inzamelt!

Thema 2: Maak contact

themapartner: het Nederlandse Rode Kruis

Steeds meer ouderen raken in een isolement, hun partner, familieleden en vrienden zijn overleden, kinderen wonen ver weg en hebben het druk met hun eigen leven. Ze hebben steeds minder contact met anderen. De samenleving lijkt hen ook niet meer op te merken. Sinds ze geen productief werk meer verrichten worden ze steeds minder betrokken bij de actieve samenleving.

Behalve ouderen verkeren ook gehandicapten en chronisch zieken vaak in een isolement. Daarom voert het Nederlandse Rode Kruis al enige tijd de campagne 'Maak contact'. In het kader van deze campagne vraagt het Rode Kruis de kinderen om ideeën die ouderen de gelegenheid geeft meer contacten te hebben. Het Rode Kruis heeft in Nederland 350 lokale afdelingen. Hierdoor ontstaat voor veel groepen de mogelijkheid de ideeën na afloop van het project in de eigen woonplaats in de praktijk te brengen.

Dit thema kun je het beste in een dag, of in twee dagdelen in dezelfde week, uitvoeren. Voor de uitwerking van een goed verzorgde presentatie heb je meer tijd nodig. Dit kun je enige dagen later doen.

Maak voor je begint een globale tijndeling, zodat je zeker weet dat er ook voor de laatste fase voldoende tijd is.

Trek voor de inleiding twintig minuten uit. Het filosofisch onderzoek duurt ongeveer drie kwartier, voor de (eerste) verwerking daarvan heb je in eerste instantie een half uur nodig. Later op de dag, of de volgende dag hebben alle of enkele kinderen (naar keuze) hiervoor ook tijd nodig.

De divergentiefase neemt een uur, de convergentiefase ongeveer drie kwartier. Zo kun je op dezelfde dag een goed begin maken met de presentaties.

Voraf

Het is belangrijk dat je de kinderen voraf duidelijk maakt met welke bedoelingen jullie met dit thema aan het werk gaan, en voor wie dit belangrijk is. Vertel de kinderen dat het Rode Kruis hen vraagt mee te denken over de vraag hoe eenzaamheid van ouderen in de samenleving kan worden doorbroken. Als je dit de kinderen goed duidelijk maakt, zal hen dat motiveren met veel energie aan het thema te werken.

1. Inleiding

Lees de casus hieronder vooraf goed door. Bedenk in welke vorm (voorlezen of rollenspel) je de casus wilt presenteren en bereid dit zo nodig met enkele kinderen voor. Verzorg eventueel enkele decorstukken die de vertelling of het spel visueel ondersteunen. Maak aantekeningen van de eerste reacties van de kinderen, zodat je daar in de loop van de dag zonnodig op terug kunt grijpen.

Met de kinderen kijk je naar (of lees je) het toneelstuk 'Mij een zorg'. Korte beschrijving van de inhoud: De gordijnen gaan open. Mevrouw Verlee zit in haar stoel. Alleen. De kamer is volledig stil afgezien van het zwakke getik van de klok. De vitrages houden het licht grotendeels tegen en de diverse fotolijstjes zijn stille getuigen van de familieleden van mevrouw Verlee.

Een stem introduceert mevrouw Verlee en vertelt over haar eenzaamheid. Hoe haar enig kind (met kleinkinderen) te ver weg woont om regelmatig langs te komen. Hoe zelden ze nog buiten komt vanwege haar slechte been. Hoe haar vrienden en andere directe familieleden zijn overleden. Hoe ze op kan schrikken als ineens haar telefoon gaat en het een enquêteur blijkt te zijn.

De gordijnen sluiten.

Geef na afloop de kinderen de ruimte om hun eerste reacties te uiten. Je kunt ze die ook laten opschrijven. Of je kunt de kinderen in tweetallen of kleine groepjes van drie of vier kinderen hun eerste reacties laten uitwisselen. Besteed hier hooguit zo'n vijf minuten aan.

2. Filosofisch onderzoek

Raadpleeg van te voren nog eens de algemene aanwijzingen over het filosofisch onderzoek in de handleiding. Neem ook nog je eigen aantekeningen door die je hierover tijdens de training hebt gemaakt.

Zorg voor een goede kring.

- Open het gesprek met de startvraag.

Startvraag: ken jij mensen die leven zoals mevrouw Verlee?

Geef enkele kinderen de gelegenheid te vertellen over hun oom, een oma of tante, iemand uit de buurt.

- Vervolgvrage: wat vind jij dat deze ouderen missen? Laat kinderen in tweetallen hierover nadenken. Vraag de tweetallen een punt in de groep in te brengen.
- Inventarisatie op flap

Inventariseer de punten van de tweetallen op een flap. Stel alleen vragen om verduidelijking. De kinderen kunnen elkaar ook (alleen) vragen om verduidelijking stellen.

Als de inventarisatie is gemaakt stel je een verdiepingsvraag.

- Verdiepingsvraag: wat zou jij het ergste vinden om te missen?

Hoed je ervoor dat tijdens het gesprek verschillende punten tegelijk besproken worden. Concentreer je op een of twee punten uit de inventarisatie. Welke punten? Dat hangt af van

waar de kinderen mee komen. Stel steeds de vraag, waarom kinderen dit erg denken te vinden.

Houd de betrokkenheid van de kinderen in de gaten. Als je merkt dat die verslapt, als je merkt dat de kinderen lang genoeg in de kring hebben gezeten rond je dit deel van het onderzoek af.

- Vat samen: kunnen we zeggen dat dit de dingen zijn waarvan wij het erg vinden dat ouderen die missen? Herhaal de belangrijkste argumenten die in het gesprek naar voren zijn gekomen.

Je gaat nu verder in tafelgroepen. De kinderen bespreken onderstaande vragen in een tafelgroep.

Zitten de kinderen al in tafelgroepen of moet je die nog vormen? Het is handig als je dit al van te voren gedaan hebt. Voor deze activiteit en ook in het creatieve proces zijn groepen van vijf à zes kinderen het beste werkbaar. Werk gedurende het hele thema met dezelfde tafelgroepen.

- Nieuwe invalshoek: voel jij je hiervoor verantwoordelijk? Zo, nee: waarom niet? Zo, ja voor wie (voor alle ouderen, alleen voor familie, of alleen voor ouderen in de buurt?) En waarom?

Laat de kinderen dit per tafelgroep uitwerken in een stelling.

- Per tafel wordt de stelling aan de groep gepresenteerd.

Bespreek kort elke stelling:

- Is het iedereen duidelijk wat deze tafelgroep bedoelt?
- Begrijpen we waarom ze dit vinden?

Dit is een voor de kinderen moeilijke vraag. Verschillende leraren en studenten die dit thema eerder in hun groep hebben uitgewerkt gaven er de voorkeur aan deze vraag in de kring te bespreken. Anderen hadden vooraf enkele stellingen opgeschreven, waarover ze met de kinderen in gesprek gingen.

Welke vorm je ook kiest, streef ernaar dat de kinderen niet gemakkelijk een voor de handliggend sociaal wenselijke antwoord geven, maar dat ze nadenken over de vraag.

Sluit het filosofisch onderzoek af met een samenvatting van de debatten

3. Eerste verwerking

De kinderen schrijven per tafelgroep een brief aan mevrouw Verlee. Een oudere in de regio waar jouw school staat zal deze brief beantwoorden. Jij krijgt het adres waar je de brief heen kunt sturen.

De kinderen schrijven aan mevrouw Verlee, jij doet de brieven met een begeleidend briefje van jou in een envelop en verstuurt deze. Het is in deze fase uitdrukkelijk niet de bedoeling dat je de kinderen al zegt wie dit is en waar deze persoon woont. Dat kan altijd later nog als de respondent dit op prijs stelt.

Het Rode Kruis zal ervoor zorgen dat de brieven van de kinderen binnen een week beantwoord worden.

Na een filosofisch gesprek is het aan te raden kinderen eerst individueel hun gedachten over het onderzochte onderwerp vast te laten leggen. Daarom is de eerste opdracht:

- Je gaat een brief schrijven aan mevrouw Verlee. Wat zou jij mevrouw Verlee willen schrijven?

Enkele suggesties waarmee de kinderen hun gedachten kunnen ordenen:

- We hebben met de klas nagedacht over uw leven. Mij is vooral opgevallen dat ...;
- Ik vind het belangrijk u te zeggen dat ...;
- Ik heb nog nooit bedacht dat

Als je de kinderen voldoende tijd hebt gegeven individueel hun gedachten op te schrijven, vertel je dat ze per tafelgroep een brief aan mevrouw Verlee gaan schrijven, dat jij deze brief zult versturen en dat ze hierop volgende week antwoord krijgen.

Per tafelgroep schrijven de kinderen een brief aan mevrouw Verlee.

- Zorg ervoor dat de gedachten van elk kind van de tafelgroep in de brief worden opgenomen.
- Schrijf met de hele tafelgroep de brief, of laat twee kinderen van de groep de brief schrijven.
- Besteed aandacht aan het schrijven van een brief: plaats, datum; aanhef; indeling en opbouw, slot, e.d.
- Laat de kinderen eerst een kladversie schrijven en kijk deze na, voordat de brief in het net geschreven wordt: 'wat je naar anderen schrijft, moet goed gespeld zijn'.
- Het Rode Kruis heeft gevraagd om geschreven brieven, niet om op de computer uitgetikte brieven. Geschreven brieven zijn persoonlijker en worden door ouderen meer op prijs gesteld. Enige 'versiering' van de brieven is welkom, mits de brief goed leesbaar is.

4. Creatief denken: startfase

De kinderen zitten in tafelgroepen met vijf of zes bij elkaar. Elk kind heeft een blocnote post-it briefjes en een viltstift. Zorg ervoor dat er niks anders op de tafels ligt.

Verwijs even naar het openingsgesprek van de ochtend, waarin je verteld hebt dat het Rode Kruis eraan wil bijdragen dat ouderen niet meer eenzaam zijn. Aan de kinderen van de groep vraagt het Rode Kruis hiervoor ideeën aan te dragen.

Zet de startactievraag op het bord of een grote flap.

Startactievraag: Hoe kunnen we ervoor zorgen dat mevrouw Verlee elke dag contact heeft met andere mensen?

5. Creatief denken: divergentiefase

Loop met de kinderen nog even de drie belangrijke spelregels na die in deze fase strikt moeten worden nageleefd!

1. Kwantiteit is belangrijker dan kwaliteit: Leg de kinderen uit dat het er nu om gaat zoveel mogelijk ideeën op de post-its te schrijven; **opgepast: 1 idee per post-it!**
2. Tijdelijk uitstel van je oordeel: elk idee is op het moment van de divergentiefase goed! Er wordt dus nog **geen oordeel** gegeven over de ideeën. Dit komt pas in de volgende fase aan bod!
3. Meeliften op elkaars ideeën. De kinderen roepen hun idee in de groep en schrijven het nadien (goed leesbaar) op een post-it; deze plakken ze voor zich op de tafel.

5.a) de purge of eerste ideeënronde

De purge of eerste ideeënronde houdt je gedurende enkele minuten in stilte. Alle kinderen schrijven hun ideeën op post-its. Daarna delen ze de bedachte ideeën met elkaar en proberen ze nog alternatieven te bedenken.

Zorg dat er snelheid in de tafelgroepen aanwezig is. Probeer deze purge tot tien minuten (max. een kwartier) te beperken.

5.b) het inzetten van creativiteitstechnieken

Zet daarna enkele creativiteitstechnieken in zodat je de kinderen uit hun denkpatronen haalt.

a) vooronderstellingen opzoeken en doorbreken:

Het belangrijkste woord in de vraagstelling is 'contact'. Welke vooronderstellingen hebben we daarbij: dat contact iets is tussen mensen, dat daarbij gesproken wordt, ...

Mogelijke vragen:

- Welke ideeën komen bij je op als we de vooronderstelling loslaten dat mevrouw Verlee contact moet hebben met mensen?
- Wat als daarbij niet gesproken hoeft te worden?
-
-

b) analogietechnieken:

Bedenk zelf **plaatsen** waar mevrouw Verlee contact zou kunnen hebben.

Vragenrepertoire:

- Wat voor contact zou mevrouw Verlee kunnen hebben in een politiebureau?
- in een stationsgebouw?
- in de sportzaal?
- in een circus?
- in een school?
- ...?

Nu veranderen we het perspectief en de vraagstelling en vragen wat **anderen** kunnen doen. Wat kan iemand anders doen zodat mevrouw Verlee elke dag contact heeft met iemand?

Vragenrepertoire:

- Wat kan jij doen zodat mevrouw Verlee contact heeft?
- Wat kan een vuilnisophaler doen?
- een journalist?
- een asielzoeker?
- een zakenman?
- een hond?
- ...?

c) persoonlijke analogie:

Selecteer een belangrijk voorwerp uit de probleembeschrijving, bijv. de klok. Desgewenst kun je ook een ander voorwerp kiezen, bijv. de telefoon, of de gordijnen.

Vragen:

- Hoe zou ik me voelen als ik die klok was?
- Hoe zou ik vanuit dat gevoel reageren?
- Welke actie kan ik ondernemen?

6. Creatief denken: convergentiefase

6.a) het kiezen van ideeën

De tafels liggen nu vol met briefjes. Laat de kinderen de briefjes overzichtelijk in rijen op de tafel plakken. Geef elk idee een rij en een nummer (verticale rijen van 1 tot 9, horizontale rijen van A tot Z)

Nu is het tijd om uit de veelheid aan ideeën er enkele **originale, vernieuwende ideeën** uit te kiezen, waar het Rode Kruis **snel iets mee kan doen**.

Geef elk kind vijf blauwe stickers. Laat elk kind eerst individueel een keuze maken. Als alle leden van de groep klaar zijn met kiezen, worden de blauwe stickers op de gekozen ideeën geplakt.

Nu krijgt ieder kind nog één gele sticker: deze mag elk kind individueel plakken op het 'topidee'.

Elke groep krijgt een groot vel papier waarop alle ideeën geplakt worden die veel stickers gekregen hebben. De ideeën met de meeste gele stickers en ideeën met vele blauwe stickers moeten in de gaten gehouden worden. Dit zijn de winnaars.

6.b) het verrijken van de gekozen ideeën

De kunst is nu om het gekozen idee nog grootser en sterker te maken door het te combineren met nog enkele aanvullende ideeën.

Elke tafelgroep kiest een aantal ideeën, waar ze één groot idee van maken dat ze willen presenteren aan het Rode Kruis.

Het 'ideeëndocument' wordt per tafelgroep ingevuld. (zie bijlage)

6.c) vorm geven aan het uitgewerkte concept

In theorie zijn alle presentatievormen mogelijk. Bedenk vooraf mogelijke originele presentatievormen. Geef de kinderen verschillende mogelijkheden en laat ze zelf kiezen. Zorg voor voldoende variatie!

7. Presentatie van het concept per tafelgroep

De groepjes presenteren hun concept aan de andere kinderen.

De anderen mogen na elke presentatie nog op volgende vragen antwoorden:

- wat vond je goed aan dit idee?
- kan je nog tips geven waardoor het idee nog sterker wordt?

Deze tips moeten door één iemand per groep genoteerd worden in het ideeëndocument en bij de presentatie gevoegd worden.

Denk er aan om regelmatig foto's te maken per groep met centraal het uitgewerkte idee. Maak ook wat sfeerfoto's als de kinderen met elkaar aan de slag zijn. (of stel een 'leerling-fotograaf' aan om dit per thema te doen).

Vergeet niet de presentaties en de ideeëndocumenten in te zamelen!

Thema 3: Landbouwdieren

themapartner: Stichting Veldwerk Nederland

De Stichting Veldwerk Nederland is een organisatie voor Natuur- en Milieueducatie. De stichting werkt aan de verbetering van onze leefomgeving door zorg en waardering voor natuur, milieu en een duurzame samenleving onder de aandacht te brengen. De vraag van de stichting is hoe ze mensen meer bij natuur en milieu kan betrekken: waardoor worden mensen geraakt zodat ze natuur belangrijker gaan vinden en daar ook naar gaan handelen?

De stichting houdt zich met veel verschillende aspecten van natuur en milieu bezig. Voor Denken in de School legt de Stichting ons vragen voor met betrekking tot de intensieve veehouderij. De centrale vraag is: hoe kunnen we ervoor zorgen dat de woon- en leefomstandigheden van dieren in de veehouderij verbeterd worden?

We gaan ervan uit dat je ongeveer een schooldag uittrekt per thema. In dit thema zit een voorbereidende activiteit die je het beste een dag van te voren kunt uitvoeren. Maak voor je begint een globale tijndeling, zodat je zeker weet dat er ook voor de laatste fase voldoende tijd is.

Trek op de dag wanneer je met dit thema aan het werk gaat eerst ongeveer twintig minuten uit voor het bekijken van de bakjes met de pissebedden en het bespreken van de poster.

Het filosofisch onderzoek duurt een uur á vijf kwartier, de (eerste) verwerking daarvan een klein half uur. De divergentiefase neemt zeker een uur, de convergentiefase ongeveer drie kwartier. Zo houd je voor de voorbereidingen van de presentatie in ieder geval een uur over.

Voor een goed verzorgde presentatie zul je later nog enige tijd moeten uittrekken.

Vooraf

Het is belangrijk dat je de kinderen vooraf duidelijk maakt met welke bedoelingen jullie met dit thema aan het werk gaan, en voor wie dit belangrijk is. Vertel de kinderen dat de Stichting Veldwerk hen vraagt om mee te denken over de vraag hoe de woonomstandigheden van dieren in de landbouw verbeterd kunnen worden. Door ze dit goed duidelijk te maken zullen de kinderen meer gemotiveerd en betrokken met het thema aan de slag gaan.

0. De woonwensen van pissebedden

Aan dit thema gaat een activiteit vooraf. Een dag voordat je met het thema begint laat je de kinderen pissebedden verzamelen. Vervolgens gaan ze die uitzetten in bakjes. In de bakjes zijn verschillende leefomgevingen gecreëerd. De pissebedden worden willekeurig in de bakjes uitgezet.

De volgende dag gaan de kinderen kijken waar de pissebedden zitten. Hebben de pissebedden lievelingsplekjes? Kun je hieruit conclusies trekken over de woonwensen van pissebedden?

Een gedetailleerde beschrijving van deze activiteit vind je als bijlage bij het programma.

1. Inleiding

Bekijk vooraf de poster; bedenk enkele aandachttrichtende vragen.

Bekijk met de kinderen de poster. Hierop is van drie landbouwdieren, de kip, het varken en de koe, te zien hoe ze wonen. Op de poster staan ook enkele dilemma's onder woorden gebracht m.b.t. de woonomstandigheden van deze dieren: hoe ver kun je tegemoet komen aan hun wensen?

Het gaat erin deze fase om dat het de kinderen duidelijk wordt waar het in dit thema om gaat, hoed je daarom voor waardeoordelen. Stel alleen aandachttrichtende vragen, en laat de kinderen alleen vragen om verduidelijking stellen.

2. Filosofisch onderzoek

Raadpleeg van te voren nog eens de algemene aanwijzingen over het filosofisch onderzoek in de handleiding. Neem ook nog je eigen aantekeningen door die je hierover tijdens de training hebt gemaakt.

Startactiviteit: De kinderen vullen eerst voor zichzelf het werkblad in.

Geef de kinderen hiervoor ruim de tijd (10 á 15 minuten)

Daarna vorm je groepjes van ca. vier kinderen rond hetzelfde dier, de kip, het varken, of de koe. Geef de groepjes hetzelfde werkblad op A3 formaat.

Laat de kinderen per groep eerst de punten invullen waarover ze al hetzelfde denken. Vervolgens bespreken ze in hun groepje de punten waarover ze van mening verschillen. Stimuleer de kinderen redenen te geven voor hun mening.

Kunnen ze in hun groepje tot overeenstemming komen? Het is niet erg als ze geen overeenstemming bereiken. Het gaat erom dat ze zo veel en zo goed mogelijke redenen voor hun mening formuleren.

Geef de groepjes hiervoor ruim de tijd (minstens 15 minuten)

Ga nu verder in de kring. Inventariseer eerst.

- Over welke punten hebben de groepjes vooral gesproken?
- Welke redenen werden gegeven?

Kies een of twee punten (maar niet tegelijk) uit voor verder gesprek in de kring.

In gesprekken over dieren kunnen de gemoederen gemakkelijk hoog oplopen: ik vind ..., nee ik vind ... Je kunt dit voorkomen door steeds te vragen naar de redenen die de kinderen daarvoor hebben:

- Kun je uitleggen, waarom je dit vindt?
- Welke redenen heb je voor die mening, of dit standpunt?

Vat zo af en toe samen, en concentreer je in die samenvattingen op de redenen die tijdens het gesprek naar voren zijn gekomen.

Houd de betrokkenheid van de kinderen in de gaten. Als je merkt dat die verslapt, als je merkt dat de kinderen lang genoeg in de kring hebben gezeten, of als er geen nieuwe redenen meer naar voren komen, rond je dit deel van het onderzoek af.

Voordat je begint aan de eerste verwerking is het goed nog even terug te grijpen naar de biotoop met de pissebedden en de poster.

3. Eerste verwerking

Na een filosofisch gesprek is het aan te raden kinderen individueel hun gedachten over het onderzochte onderwerp vast te laten leggen.

Opdracht:

Schrijf een kort verhaal met de titel: Hoever mogen we gaan in het gebruiken van dieren?

4. Creatief denken: startfase

De kinderen zitten in tafelgroepen met vijf of zes bij elkaar. Elk kind heeft een blocnote post-it briefjes en een viltstift. Zorg ervoor dat er niks anders op de tafels ligt.

Verwijs even naar het openingsgesprek van de ochtend, waarin je verteld hebt dat de Stichting Veldwerk hen vraagt om mee te denken over de vraag hoe de woonomstandigheden van dieren in de landbouw verbeterd kunnen worden. De Stichting Veldwerk vraagt de kinderen hiervoor ideeën aan te dragen.

Zet de startactievraag op het bord of op een grote flap en zorg dat deze centraal staat of hangt gedurende de rest van het proces.

Startactievraag: Hoe kunnen we ervoor zorgen dat de woonomstandigheden van landbouwdieren verbeterd worden?

5. Creatief denken: divergentiefase

Leg de kinderen nog even de drie belangrijke spelregels uit, die in deze fase strikt moeten nageleefd worden!

4. Kwantiteit is belangrijker dan kwaliteit: Leg de kinderen uit dat het er nu om gaat zoveel mogelijk ideeën op de post-its te schrijven; **opgepast: 1 idee per post-it!**
5. Tijdelijk uitstel van je oordeel: elk idee is op het moment van de divergentiefase goed! Er wordt dus nog **geen oordeel** gegeven over de ideeën. Dit komt pas in de volgende fase aan bod!
6. Meeliften op elkaars ideeën. De kinderen roepen hun idee in de groep en schrijven het nadien (goed leesbaar) op een post-it; deze plakken ze voor zich op de tafel.

5.a) de purge of eerste ideeënronde

De purge of eerste ideeënronde houdt je gedurende enkele minuten in stilte. Alle kinderen schrijven hun ideeën op post-its. Daarna delen ze de bedachte ideeën met elkaar en proberen ze nog alternatieven te bedenken.

Zorg dat er snelheid in de tafelgroepen aanwezig is. Probeer deze purge tot tien minuten (max. een kwartier) te beperken.

5.b) het inzetten van creativiteitstechnieken:

Zet daarna enkele creativiteitstechnieken in zodat je de kinderen uit hun denkpatronen haalt.

a) bloemassociatie:

Start met een bloemassociatie: maak een associatie met het belangrijkste kernwoord van de startactiviteit. **'Hoe kunnen we ervoor zorgen dat de woonomstandigheden van landbouwdieren verbeterd worden?'**

De woorden **wonen van dieren** zijn cruciaal in deze probleemstelling. Dat schrijf je in het midden van een groot vel papier (of bord) en je vraagt de kinderen: 'waaraan doet het wonen van dieren je allemaal denken?'

De kinderen roepen de woorden luidop. Jij noteert alle woorden en herhaalt regelmatig de vraag 'en waaraan doet het wonen van dieren je **nog meer** denken?'

Op deze manier worden de kinderen getriggerd om steeds verder te blijven denken en steeds meer associaties met deze woorden te bedenken. De eerste vijftien associaties zullen vrij dicht bij de logica zitten. Naarmate je de kinderen verder laat associëren, zullen de associatiewoorden ook 'vreemder' worden. Laat de kinderen minimaal dertig associaties roepen.

Nu ga je vanuit die bloemassociatie enkele van die associatiewoorden gebruiken om nieuwe ideeën te zoeken.

b) vooronderstellingen opzoeken en doorbreken vanuit de bloemassociatie:

De belangrijkste woorden in de vraagstelling zijn 'wonen' en '(landbouw)dieren'. Welke vooronderstellingen hebben we daarbij? Waarschijnlijk zullen in de bloemassociatie woorden naar voren gekomen zijn als hokken, stallen, boerderij, e.d.

Het gaat er nu om ideeën op te roepen, waarbij we deze vooronderstellingen loslaten. Kies daarbij woorden uit de bloemassociatie.

Mogelijke vragen:

- Welke ideeën komen bij je op als dieren niet in een hok mogen zitten?
- als er geen weiland is?
- als het niet op een boerderij is?
- als ...
- als ...

c) analogietechnieken:

Nu veranderen we het perspectief en vragen wat **anderen** kunnen doen. Wat kan ... doen zodat de woonomstandigheden van landbouwdieren verbeteren?

Vragenrepertoire:

- Wat kan een architect doen?
- Wat kan een postbode doen?
- Wat kan Albert Heijn (of een winkelier) doen?
- Wat kan een vuilnisophaler doen?
- een schrijver?
- een directeur van een basisschool?
- een fabrikant van pannen?
- ...?
- ...?

d) superheld:

Neem een held of heldin in gedachten, kies iemand waarvan je voldoende weet.

Roep nu in je gedachten je held tot leven. Hoe ziet hij (of zij) eruit? Hoe beweegt hij zich voort? Hoe voelt hij zich? Wat kan hij allemaal?

Vraag:

- Hoe zou jouw held het probleem aanpakken?
- Hoe kun je dit vertalen naar concrete ideeën?

6. Creatief denken: convergentiefase

6.a) het kiezen van ideeën

De tafels liggen nu vol met briefjes. Laat de kinderen de briefjes overzichtelijk in rijen op de tafel plakken. Geef elk idee een rij en een nummer (verticale rijen van 1 tot 9, horizontale rijen van A tot Z)

Nu is het tijd om uit de veelheid aan ideeën er enkele **originale, vernieuwende ideeën** uit te kiezen, waar de Stichting Veldwerk **snel iets mee kan doen**.

Om een keuze te kunnen maken, krijgt elk kind vijf blauwe stickers. Eerst gaat elk kind individueel een keuze maken door in stilte alle ideeën nog een keertje lezen. De nummers van de ideeën die aan de bovenvermelde criteria voldoen, schrijft het kind op een blaadje.

Als alle leden van de groep klaar zijn met kiezen, worden de blauwe stickers op de gekozen ideeën geplakt.

Nu krijgt ieder kind nog één gele sticker: deze mag elk kind individueel plakken op het 'topidee'.

Elke groep krijgt een groot vel papier waarop alle ideeën geplakt worden die veel stickers gekregen hebben.

6.b) het verrijken van de gekozen ideeën

De kunst is nu om het gekozen idee nog grootser en sterker te maken door het te combineren met nog enkele aanvullende ideeën. (vergelijk het met een gerecht: gekookte spaghetti is nogal droog en minder lekker dan als je er nog boulognaisesaus en geraspte kaas bij mag doen!)

Elke tafelgroep kiest een aantal ideeën, waar ze één groot idee van maken en dat ze willen presenteren aan de Stichting Veldwerk.

Het 'ideeëndocument' wordt per tafelgroep ingevuld.

6.c) vorm geven aan het uitgewerkte concept

Bedenk vooraf mogelijke originele presentatievormen. Geef de kinderen verschillende mogelijkheden, maar laat ze zelf kiezen. (of andere ideeën bedenken)

Zorg voor voldoende materiaal.

7. Presentatie van het concept per tafelgroep

De groepjes presenteren hun concept aan de andere kinderen.

De anderen mogen na elke presentatie nog op volgende vragen antwoorden:

- wat vond je goed aan dit idee?
- kan je nog tips geven waardoor het idee nog sterker wordt?

Deze tips moeten door één iemand per groep genoteerd worden in het ideeëndocument en bij de presentatie gevoegd worden.

Denk er aan om regelmatig foto's te maken per groep met centraal het uitgewerkte idee. Maak ook wat sfeerfoto's als de kinderen met elkaar aan de slag zijn. (of stel een 'leerling-fotograaf' aan om dit per thema te doen).

Zorg dat je de ideeëndocumenten en de presentaties verzamelt!

Bijlage

Wat mag je met dieren doen?

Wat moeten of mogen mensen met dieren doen?

Kies een van de volgende dieren: een kip, een varken, een koe

Vul dan in: wat moet, wat wel mag, niet, of misschien weet je het niet.

Bedenk ook steeds waarom je dit vindt

Mijn naam:

Het dier dat ik gekozen heb:

	moet	mag wel maar hoeft niet	mag soms	mag niet	(nog) geen mening
haar vlees eten					
alleen in een hok zetten					
een mannetje voor haar uitzoeken					
laten lopen waar ze wil					
met andere soortgenoten in een hok of een stal zetten					
te eten geven					
snavel bijknippen zodat ze andere kippen geen pijn doet (kip)					
in de modder laten liggen (varken)					
elke dag melken (koe)					
op een tentoonstelling zetten					
verkopen					
in huis nemen					
aan een riem vastbinden					
in gevangenschap houden					
in een spiegel laten kijken					